

Romani chib thaj e Europaki Charta vash Reginalno vaj Minoritetongre chiba



Faktiloro
Novembro 2025

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE

I Romani chib thaj laki protekcija teli e Chibjaki Charta

E Europaki Charta vash Reginalno vaj Minoritetongre chiba (teleder ko teksti “i Charta”) si jekhutni phangli vorba ande luma kasko cilo si te arakhel/protektuil thaj promovirinel e tradisionalno, regionalno thaj minoritetongere chibjen. Dzikote o primarno fokus o si upral e teritorijakere chiba, sar misal, chiba save so tradisionalno vakerena pes ande specifikani geografikani areja, prendzarej vi e importanca katar e na-teritorijakere chiba, save so naj phangle specifikane arejasar, numa tradisionalno vakerena pes trujal sasto them.

I romani chib si klejutno egzamlo vash na-teritorijaki chib thaj specifikane pes, sar jekh gasavi chib ande Chartako Eksplanatorno Reporto. Adadzives, i Romani chib si teli Chartaki protekcija ande 16 kotar e 25 thema save so kerdine ratifikacija, vi kodo so isi varijacije pe protektiribaskoro nivelo. Kodi varijacija reflektuil e Chartakere duj-kotorengere struktura: Kotor II phenel e generalno principono thaj cilon save si vash sa e regionalno vaj minoritetongere chiba, Dzikote ano Kotor III, isi buteder detalura vash kodo so trubuj te kerel pes ande umala, sar so si i edukacija, e krisa, publikani administracija, mediumija, kultura, ekonomikano thaj socialn dzivdipe thaj trujal-granicakiri kooperacija. Buteder katar e provizije Kotoestar III e Chartatar, khamen te protektuin vaj te promovirinen e regionalno vaj minoritetongere chibjen, ki relacija e teritorijasar kote so vakerena pes. Sar te si, e provizije katar o Kotor II e Chartatar, shaj te aplicirinen pes pe na-teritorijakere chiba.

Ande thema, sar so si i Austrija, Chehija, Finlanda, Holandija, Norvegija, Romania, Slovenija, Shvedo thaj Ukraina, i Romani chib si protektirimi numa teli Kotor II Chartatar. Javera thema palem, sar so si i Bosna thaj Hercegovina, Germanija, Hungaria, Montenegro, Polanda, Serbia thaj Slovakia, e Kotor III aplicirnen pe Romani chib sar na-teritorijalno chib, deindor uprunder protekcijako nivelo. Specijalno, i Polanda klasificirinela e Romane chibja sar na-teritorijaki chib, numa, vi dureder aplicirinela pe provizije katar Kotor III.

I Romani chib si jekh katar e majkomplicirime lingvistikane kazura ande Europa. Vi kodo so si jekh katar e Indo-Iraneskiri chibjaki familija, isi ola buteder varijacije sostar e manusha so vakeren kodi chib si pe but buhli geografikani areja/sfera/umal. E thema an lengere ratifikacijakere instrumentura thaj reportura, lena buteder varijacije sar so si, Romanes, Romani, Romany, vaj Romani Čhib thaj e Chartako Ekspertongo Komiteto (Ekspertongo Komiteto) lela, kote so si relevantno, e domestikane/kherutne terminologija. Sar te si, an peskere evaluacijakere reporturura, e Ekspertongo Komiteto konstantno phenel “Romani chib” sar jekhutni chib, numa dela dzi pe dzanilpe vi e chibjako diverziteto thaj varijacije.

O akanutno faktliloro, sikavela e butjen saven so arakhela i Romani chib ande thema pala i Charta kote so si protektirimi pashlindoj upral e majpalune evaluacijakere reportura. Pe jekh vrama, dela vi koncizno dikhipe katar e Ekspertongo Komitetetosko gindipe pala klejutne butja vash e Romani chib, khetane relevantno rekomandacijencar. Vash buteder detalura thaj buteder egzemplura rekomandacijendar, referirinen tumen pes evaluacijakere reportura katar Ekspertongo Komiteto thaj leski javer buti. (Dikh [HUDOC-ECRML](#))

Klejutne butja thaj rekomandacije

Buteder regionalno vaj minoritetongere chibjen isi bareder vaj tikneder nivelo katar leibe sama. I situacija e Romane chibjasar musaj te haljovel pes teli rosh katar e buhleder socialno kondicije so arakhena e manusha save so vorbin kadi chib. E Roma – Europako majbaro etnikano minoriteto – vi dureder arakhela thaj dikhela anticiganizmo thaj diskriminacija pe sa e aspektura dzivdipastar, so direktno kerel influence upral e romane chibjaki situacija. E Ekspertongo Komiteto ande peskere evaluacijakere reportura dela dzi ko dzanibe e konekcija mashkar e pharipena so arakhela i Romani chib thaj e diferentno nivelura katar e protekcija so dena vavereder thema. E Ekspertongo Komiteto sikavel vi trubujimata katar inicijative vash samako vazdipe ande edukacija thaj mediumija, na numa pe Romengi historija thaj kultura,

numa vi vash o anticiganizmo thaj negativno stereotipura, akharindoj pes pe [Rekomandacija CM/Rec\(2020\)2 katar e Ekspertongo Komiteto dzi pe Thema membrura vash inkluzija e Romane thaj/vaj Phirutnengi historija ande shkolakere kurikulumija thaj sicharibaskere materijalura](#).¹

Pe varesave thema, sasa dikhino kaj, katar e hor historikani diskriminacija, e manusha so vorbin Romanes thaj dikhenas historikani diskriminacija, preferirina pengi chib sar jekh "oralno andral-komunitetaki chib," so specijalno afektirinela pes ande edukacijako thaj medijengo umal. Sar te si, e Ekspertongo Komiteto kodo na dikhel sar justifikacija e themendar te nashen katar lengere obligacije teli i Charta. Mamuj kodo, e Ekspertongo Komiteto dela kurazho vash dijalogo thaj konsultacija thaj rodel katar e nacionalno autoritetura te promovirinen e Romane chibja ande edukacija thaj publikano dzivdi, respektirindoj e trubujimata thaj mangimata kadalendar so vorbin kadi chib.

O nanipe standardizacija varena, katar e nacionalno autoritetura reportirinela pes sar jekh katar e majbare barijere, te nashti i Romani chib te lel pes ande edukacija thaj maediumija, thaj buhleder, te keren kodo so trubuj te keren, thaj na kerena. Dzikote e Ekspertongo Komiteto dela suporto pe standardizacija thaj/vaj kodifikacija, phenel kaj o nanipe standardizacija, nashti te keren prevencija pe nacionalno autoritetura, von ma te keren pengere obligacije, te na buteder, ande edukacijako umal. Anglal shkolaki thaj fundavni edukacija butivar si sikavdine sar punktura kote so o nanipe standardizacija naj majbari barijera.

Majbare problemura ande protektiribe thaj promoviribe e Romane chibjako trujal e thema, si vi o limitirimo praktciribe e chibjako ande publikano dzivdi (administracija, krisaribe, thaj publikane servisura), edukacija thaj e medijumija. Sikavela pes jekh khetanutni forma pe kadala areje, specijalno kana si pe kontrasto e chibjako istimalkeribe ande kulturakere aktivitetura thaj ande ekonomikano vi socijalno dzivdi, so si vavereder kotar them dzi pe them. Kotor pharipenendar, pashljol upral o fakti kaj e thema butivar prioretizirinena o lacharipe pe dzivdipaskere kondicije vash e Roma thaj o maripe mamuj o anticiganizmo, angleder e chibjako promoviribe.

Rekomandacije save so akharena e themen te keren chachune akcije si:

- ▶ Dizajniribe thaj implementiribe pe strategija (akcijako plano) vash apliciribe pe Charta vash Romani chib, ki kooperacija e reprezentantoncar katar kadala so vorbin Romanes.²
- ▶ Keripe zurale aktivipa te sigurinel pes sasti implementacija katar o revitaliziribasko programo vash e Romani chib.³
- ▶ Keripe thaj siguripe vash lunge vramakoro fundiribe pe promocija vash e Romani chib thaj vash e kulturakere aktivitetura thaj institucije vash e manusha so vorbin Romanes.⁴

Vorbipe pe Romani chib ano publikano dzivdi: administracija thaj kriza

O vorbipe pe Romani chib ando publikano dzivdi, specijalno ande kriza, si raritetno ande nekobor thema. O nanipe adminstracijako personalo savo dzanen vaj si kvalificirime interpretura pe Romani chib, katar e nacionalno autoritetura si reportirimo sar barijera vash oficijalno istimalkeripe pe lokalno nivelo thaj ande publikano dzivdi. Vi ande thema kote so i Romani chib si protektirimi teli o Kotor III, e Romengi buhli disperzija ando them, kerel e themeske phaderer te implementirinel varesave konkretno aktivipa/keripena. Vash kadala

1. Dikh sar egzemplo, [Eftato Evaluacijako Reporto pe Germanija](#) (2022), para. 84; [Eftato Evaluacijako Reprto pe Holandia](#) (2022), para. 158.
2. [Panchto Evaluacijako Reporto pe Chehija](#), p. 36.; [Panchto Evaluacijako Reporto pe Serbia](#), p. 51.
3. [Shofto Evaluacijako Reporto pe Finlanda](#), p. 35.
4. [Trinto Evaluacijako Reporto pe Bosna thaj Hercegovina](#), p. 49, [Eftato Evaluacijako Reporto pe Norvegja](#), p. 31, [Shtarto Evaluacijako Reporto pe Polanda](#), p. 59.

pharipena, e Ekspertongo Komitetetoski pozicija si vuzhi trujal e evaluacijakere reportura: e regionalno vaj minoritetongere chiba trubuj te sikaven pes sar jekhutne thaj olengoro oficalno istimalkeribe/vorbipe kote so isi bareder numero manusha save so vorbin kodi chib, bizi te dikhen pes, save vi te oven barijere.

E rekomandacije ande umal katar i administracija thaj krisa lena:

- ▶ Deibe kurazho te kerel pes introdukcija pe Romani pe oficalno drom ande komune thaj te kerel pes fasilitacija vash e Chartako apliciribe.⁵
- ▶ Introdukcija e Romane chibjako, ande majcera lokalno gavernoskere jekhina, kote so e Romen isi majuchi koncentracija.⁶
- ▶ Deibe kurazho pe lokalno autoritetura te len e Romane chibja ande pengere administracijakere aktivitetura.⁷
- ▶ Te sigurinel pes lacho numero katar e trenirime translatorura pe Romani chib te shaj te istimalkerel pes i Romani ande procesija pe kriminalno vi civilno krisariba, sar vi pe administracijakere butja, sar so phenela pes ande ratificirimo dokumenti.⁸
- ▶ Keren pes praktikane phundre majangle ande vorbipe pe Romani chib ande krisa thaj krisariba.⁹

Romane chibjako istemalkeribe ande edukacija

E Romane chibjako istimalkeribe ande edukacija achola rodimaski buchi ande 16 thema save so e chibja chutine ande protektirime chibencar. Kadala bucha sasa identificirime ande evaluacijakere reportura: i Romani chib nashti te arakhel pes but ande generalno edukacija vaj ande publikane shkole; sichovipe pe/ki kodi chib nashti arakhel pes pe sa e nivelura katar edukacija, specijalno ande anglal-shkolaki edukacija; odorig kote si lendini I chib ande formalno edukacija, butivar naj adekvatno I oferta, vaj kodolestar so naj bute chasoncar lendini, vaj si numa lendini sar opcionalno subjekto. Pe univerzitetosko nivelo, i Romani chib shaj te sichol pes numa an nekobor thema.

Vavera problemura si vi kodo so naj but, vaj naj but kvalificirime sichara, thaj nanipe adekvatno sichovipaskere materijalura. Vaver problemo si vi kodo so naj but vaj apsolutno naj treningo vash e sichara. E Ekspertongo Komiteto identificirindas kadala faktoren sar strukturalno pharipena vash e Romane chibjaki inkluzija ande generalno edukacija.

Rekomandacije ande edukacijako umal lena:

- ▶ Zuraleder Romane chibjako sichovipe pe sa e edukacijakere nivelura, leindoj kate vi angla-shkolaki thaj phurengi edukacija.¹⁰
- ▶ Sigurinel pes finansije thaj sikljovipaskere materijalura vash Romane chibjako sikljovipe thaj te informirinen pes e dada thaj e daja, vi e studentura vash e shajutne oferte pe finansije thaj sichovipaskere materijalura.¹¹

5. [Panchto Evaluacijako Reporto pe Serbia](#), p. 51.

6. [Sshovto Evaluacijako Reporto pe Montenegro](#), p. 28.

7. [Trinto Evaluacijako Reporto pe Romania](#), p. 74.

8. [Shofto Evaluacijako Reporto pe Montenegro](#), p. 28.

9. [Panchto Evaluacijako Reporto pe Serbia](#), p. 51.

10. [Panchto Evaluacijako Reporto pe Austria](#), p. 30, [Trinto Evaluacijako Reporto pe Romania](#), p. 74, [Panchto Evaluacijako Reporto pe Serbia](#), p. 51.

11. [Trinto Evaluacijako Reporto pe Bosna thaj Hercegovina](#), p. 49, [Shofto Evaluacijako Reporto pe Montenegro](#), p. 28.

- ▶ Buhljaripe thaj implementiribe koherentno strategija vash sicharengoro treningo pe Romani chib, deibe kurazho vash treningo vash e Roma sar sichara.¹²
- ▶ Inkorporiribe e historia thaj e Romengere kultura ande edukacijakere programura, te promovirinel pes respekti, haljovipe thaj sama vash i Romani chib thaj kultura sar jekh integralno kotor e themeskere kulturikane barvalipastar thaj kontribucija kodolendar so vorbisaren Romanes ande sasti societa.¹³
- ▶ Keribe pasheder buchi e Romane spikeroncar te shaj te buhljaren pes lacheder sichovipaskere modelura, zuraleder edukacijaki oferta, sar vi te identificirinen pes e droma te kerel pes lacheder instruksije vash e Romani chib.¹⁴
- ▶ Kerel pes kurazho vash durederutne rodljaripa thaj sichovipe Romane chibjako ande univerzitetosko nivelo thaj te del pes shajipa vash chibjako studiripe pe ucheder edukacijako subjekto.¹⁵
- ▶ Bareder numero chasura vash sichovipe Romane chibjako ande fundavne thaj mashkarune shkole.¹⁶

I Romani chib ande mediumija

E mediumija si javer areja kote so i Romani chib naj lendini but. Vi kana ashunel pes i Romani chib ande radio vaj ande televizija, kodo sikavel vi kodo so naj adekvatno oferta. Vi kodo so, i Romani chib shaj te shunel pes buteder ande radio, e chibjaki prezenca naj doborom adekvatno thaj ande televizija thaj ande printime mediumija, naj doborom kerdini thaj lendini sar chib. E Ministerongo Komiteto konstantno dela rekomandacije e themenge te zuraren thaj te bajraren i oferta vash radio thaj televizija pe Romani chib.

Rekomandacije ande edukacijako umal lena:

- ▶ Keripe aktivipa te vazdel pes i Romani chib ande mediumija (tevevo thaj radio, online thaj printime mediumija, audiovizuelno butja).¹⁷
- ▶ Deipe thaj suportu pe treningura vash e Romane zhurnalistura te shaj te zuraren pes olengere editoribaskere kapaciteta ande publikane, vi ande privatnikane mediumija.¹⁸
- ▶ Azhutipe te printin pes gazeti pe Romani majcera jekh pe kurko.¹⁹
- ▶ Kurazhipe pe televizijakre programura pe Romani chib, trujal e socijalno medijengere platforme vaj digitalno servisura.²⁰

12. Shofto Evaluacijako Reporto pe Finlanda, p. 35, Eftato Evaluacijako Reporto pe Germania, p. 73, Shofto Evaluacijako Reporto pe Montenegro, p. 28.

13. Trinto Evaluacijako Reporto pe Bosna thaj Hercegovina, p. 50, Eftato Evaluacijako Reporto pe Norvegia, p. 31, Panchto Evaluacijako Reporto pe Serbia, p. 51. Panchto Evaluacijako Reporto pe Austria, p. 30, Eftato Evaluacijako Reporto pe Germania, p. 73.

14. Shofto Evaluacijako Reporto pe Finlanda, p. 35, Eftato Evaluacijako Reporto pe Germania, p. 73, Shtarto Evaluacijako Reporto pe Polanda, p. 59.

15. Oftoto Evaluacijako Reporto pe Norvegia, p. 31, Panchto Evaluacijako Reporto pe Serbia, p. 51.

16. Oftoto Evaluacijako Reporto pe Shvedo, p. 34.

17. Fifth Evaluation Report on Austria, p. 30, Fourth Evaluation Report on Poland, p. 59.

18. Trinto Evaluacijako Reporto pe Bosna thaj Hercegovina, p. 50, Shofto Evaluacijako Reporto pe Montenegro, p. 28.

19. Panchto Evaluacijako Reporto pe Serbia, p. 51,

20. Panchto Evaluacijako Reporto pe Chehija, p. 36.

Europakiri Charta vash e Regionalno vaj Minoritengere Chibja si jekhutno dokumento ande luma so protektuil thaj promovirinela e tradicionalno regionalnikane thaj nacionalno minoritengere chibjen. Kodi Charta dela egzaktno legaripena vash kodo, sar kadala chibja trubuj te praktikirinen pes pe sakodivesesko publikano trajo/ dzivdipe.

Sekretarijato pe Europakiri Charta vash Regionalno vaj Minoritengere Chibja

Council of Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
minlang.secretariat@coe.int

www.coe.int/minlang



www.coe.int

E Europako Konsilo si kontinenteski legarutni manushikane hakajengi organizacija. An late si 46 thema membrura vi sa e membrura katar e Europaki Unija. Sa e Europutne Konsiloskere thema membrura chutine signature pe Europutni Konvencija vash Manushikane hakaja, dokumento savo so protektirinela e manushikne hakajen, e demokracija vi e kanunosko legaribe. E Europaki Kris vash Manushikane Hakaja dikhel sar dzala e Konvencijako implmentiribe ande thema membru ra.

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE